

RECENZE A REFERÁTY

O METODOLOGII SOCIOLOGICKÉHO VÝZKUMU

František Kahuda, VÝZKUMNÉ METODY V SOCIOLOGII. TEORIE A PRAXE SOCIOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ. SPN, Praha, 1965. Str. 389.

Významné etapy v rozvoji věd jsou spjaty s řešením základních otázek metodologických. V současné době jsou to společenské vědy, zejména obory psychologie, pedagogiky, sociologie a ekonomie, které soustřeďují pozornost na řešení metodologických problémů, aby byla nalezena cesta, jak překlenout subjektivismus a empirismus v těchto vědních oborech i celkové zabrzdění jejich vývoje, vyplývající z nesprávných předsudků ideologických. Pokusy o uplatnění exaktních metod výzkumu a použití kvantitativní analýzy jevů a jejich vztahů vznikaly už dříve. Ale teprve obecná metodologie dialektického a historického materialismu poskytuje pevný základ a východisko pro řešení specifických metodologických otázek jednotlivých vědních oborů. Nesporný vliv na změnu zásadního hlediska na použitelnost kvantitativních metod ve společenských vědách má rozvoj nového vědního oboru kybernetiky, heuristická hodnota pokusů o matematické modely struktur a funkcionálních vztahů a řešení problémů stále zdokonalované techniky počítačích strojů.

Zásadní změny v metodologii výzkumů sociologických, psychologických a pedagogických vyžadují, aby studium v těchto oborech bylo podstatně reorganizováno, aby si adepti těchto oborů osvojili znalosti metod, bez nichž nebude již napříště možno vůbec přistupovat k vědecké práci. Celou metodologickou problematiku nelze ovšem vyřešit odtrženě od problémů předmětných. Jak z rozvoje teorie, tak z potřeb praxe vznikají nové otázky, které vy-

žadují prohloubení dosavadních nebo nalezení zcela nových adekvátních metod. Bylo by nesprávné chtít, aby se např. ze sociologa nebo pedagoga stal matematický statistik. Musí však ovládnout matematiku a statistiku natolik, aby se mohl porozumět s odborníkem v matematice, když vyžaduje jeho pomoc při řešení specifických problémů svého vědního oboru. A nejde jen o matematiku. Čím složitější jsou vědy, tím více vyžadují, aby se k jejich vědeckému zkoumání přistupovalo komplexně, za součinnosti odborníků z různých disciplín.

Z těchto hledisek bude tedy třeba nově koncipovat přípravu vědeckých pracovníků. Východiskem bude požadavek, aby si osvojili obecně teoretické předpoklady a metody zkoumání a zpracovávání výsledků výzkumu v oboru, který je předmětem jejich studia. Vzniká tak potřeba úvodů do vědeckého výzkumu, které by seznamovaly nejen s metodami a technikou zkoumání, ale i s možnostmi praktického využití zjištěných výsledků. V naší literatuře o statistice jsou takovými pracemi např. Roth Zd., Josífko M., Malý V., Trčka V., Statistické metody v experimentální medicíně (1962), Příhodova Teorie školského měření (1930) a Praxe školského měření (1936), Břicháčkovy a Hampejsové práce o statistických metodách v psychologii, práce z oboru technické a ekonomické statistiky.

Prvým pokusem o systematický úvod v oboru sociologie je skriptum F. Kahudy »Výzkumné metody v sociologii«. Naléhavá potřeba takové publikace je dána tím, že marxistická sociologie je oborem nově rozvíjeným, i tím, že již vznikla řada sociologických výzkumů, které nemají vědecké průkaznosti, protože nebyly při nich splněny základní metodické předpoklady a uplatněny metody vědecké interpretace.

Práce vznikla jako skriptum pro post-

graduální kursy a sociologické semináře na VŠE v Praze. Autor si dal za úkol podat přehled o dnešním stavu metod a technik sociologického výzkumu a o teorii i praxi zpracovávání a analýzy shromážděného kvantifikovaného materiálu.

Na praktických příkladech ukazuje možnosti využití statistických metod k zpracovávání sociálních informací a seznamuje čtenáře s podmínkami pro vědecky přesné a metodicky správné uplatňování některých sociologických výzkumů v praxi. Autor je si vědom, že nepodává vyčerpávající systematický rozbor celé rozsáhlé problematiky exaktního popisu a objektivního rozboru společenských jevů, že jeho skriptum je »spíše vědecky utříděným úvodem do studia zaměřeným ke konkrétní sociologické praxi«. Počítá s tím, že na základě zkušeností bude nutno skriptum hlouběji propracovat a nově upravit. Předpokládá, že práce bude pak publikována knižní formou, ale vzhledem k jejímu významu zasluhuje, aby jí již ve stadiu skriptu byla věnována náležitá pozornost.

Výklad rozděluje autor do sedmi kapitol, které označuje jako »lekce«. Obsah každé lekce je však tak rozsáhlý, že porozumět mu a osvojit si jej v jedné lekci je požadavek zcela neúnosný. I když to autor nijak nevyznačuje, má jeho práce dvě části. Předmětem první části je obecná metodologie sociologického výzkumu, druhá část pojednává o statistických metodách v sociologickém výzkumu. Rozsah obou částí není úměrný. Zatímco výklad první části (kap. I.—III.) je podán na 45 stránkách, druhá část (kap. IV.—VII.) zabírá 285 stran, k nimž přistupují ještě statistické tabulky a přehled vzorců na 48 stránkách, tedy celkem 333 stran, což je více než sedminásobek rozsahu první části. Lze tedy předem říci, že přepracováním skriptu měly by vzniknout dvě publikace — o metodologii a technikách sociologického výzkumu a o statistických metodách v sociologickém výzkumu.

První kapitola podává stručnou informaci o různých názorech v pojetí marxistické

ké sociologie, jejího předmětu a o systému sociologických disciplín.

Předmět sociologie jako vědy lze zatím vymezit jen hypoteticky. Autor vychází z poznání, že sociální skutečnost je jednotou subjektu a objektu a přiklání se k názoru, že do sociologického výzkumu patří zkoumání objektivních společenských jevů i subjektivních projevů (individuálních nebo skupinových). Dospívá pak k závěru, že »sociologické zkoumání začíná teprve tam, kde zjištění sociálních, převážně subjektivních stránek jevů, je doprovázeno objektivním zkoumáním vzniku, příčin, souvislostí a důsledků společenských vztahů, zvláště sociálních interakcí, vztahu k lidem a jejich výtvorům«.

V druhé kapitole věnované metodám vědeckého bádání v sociologii zpřesňuje autor vymezení pojmu sociologický výzkum. Jako nezbytnou přípravnou fázi sociologického výzkumu zdůrazňuje projekt výzkumu, jehož hlavní součástí je stanovení tématu a cíle výzkumu, formulace pracovní hypotézy a volba metod a výzkumných technik. Obecnou metodou, platnou pro všechny společenské vědy, je marxistická dialektika, která se jako princip vědeckého myšlení uplatňuje i v komplexu specifických pracovních metod, postihujících kvantitativní i kvalitativní stránky sociálních pochodů. Autor podává pak přehled speciálních metod, které vybírá a uvádí v tomto pořadí: 1. metoda statistická, 2. historická, 3. experimentální, 4. srovnávací, 5. monografická. V tomto výčtu chybí metoda vědeckého pozorování, které autor nesprávně zařazuje v následující kapitole mezi techniky sociologického výzkumu. Pozorování — o tom nemůže být sporu — je základní metodou všeho poznání. Cesta od živelného, nahodilého pozorování k různým formám pozorování vědeckého, řízeného a kontrolovatelného je cestou rozvoje vědy. K dosažení větší přesnosti vědeckého pozorování slouží různé techniky, nejrozmanitější pomůcky od jednoduchých po velmi složité. Metodou poznání zůstává pozorování. Může se týkat jednotlivých případů,

jevů (metoda monografická), jeho předmětem může být srovnávání jevů a jejich vztahů (metoda srovnávací) a konečně může vědecké pozorování nabýt formy pokusné (metoda experimentální), jejíž uplatnění zasáhlo přímo revolučně do rozvoje vědeckého poznání. Při všech těchto metodách se uplatňuje metoda statistická, a to jak při získávání dat, tak při jejich zpracování a rozboru. Její rozvoj je však nejlépe spjat a podmíněn rozvojem metody experimentální.

Autor správně zdůrazňuje, že »žádná z uvedených výzkumných metod nemá absolutní platnost«, že »jen prolínání a kombinace metod, kontrola a doplňování výsledků, které vyplynou z jejich vzájemného uplatnění, zaručuje žádanou spolehlivost a věrohodnost sociologického výzkumu« (str. 33). Nezáleží tedy valně na tom, v jakém pořadí jsou uváděny. Nicméně z hlediska logické struktury pokládal bych za vhodnější řadit uvedené metody v tomto sledu: 1. metoda historická, kterou autor právem označuje za nejvládnější nástroj aplikace dialektické metody v sociologii, jako další pak metody vědeckého pozorování, a to 2. metoda monografická, 3. metoda srovnávací, 4. metoda experimentální, 5. metoda statistická.

Popis technik sociologického výzkumu je obsahem třetí kapitoly, která uzavírá první část skript, pojednávající o metodologii sociologického výzkumu. Kromě vědeckého pozorování zařazeného nesprávně — jak již bylo uvedeno — jsou tu popsány interview, беседа, dotazník, anketa, projektivní techniky (testy), dokumenty. Nejvíce pozornosti je věnováno testům, jejichž povaha a možnosti využití v sociologickém výzkumu jsou demonstrovány na příkladech z oblastí psychologické diagnostiky.

Zhodnotíme-li celkově první část, vlastní metodologii sociologického výzkumu, musíme konstatovat, že podává zatím jen přehled, nástin metodologické problematiky. Mnohé z toho, o čem se autor pouze zmiňuje, vyžadovalo by podrobného zpracování a bylo by také třeba leccos do-

plnit. Jen namátkou bych připomenul metodu analýzy v jejích různých druzích, problém základních kategorií, s nimiž sociologický výzkum operuje, uplatnění indukce a dedukce, problémy interpretace a verifikace výsledků výzkumu aj. Výkladu by velmi prospělo, kdyby přednosti a nedostatky metodologické byly dokumentovány kritickým rozбором sociologických výzkumů, které byly u nás prováděny od let třicátých a po přechodném období, kdy sociologie byla likvidována jako pseudověda, se znovu a často metodologicky pochybně rozvíjejí. Pokud naše literatura neposkytuje dostatek příkladů, bylo by účelné čerpat ze zahraniční literatury o sociologickém výzkumu. Mám na mysli jednotlivé fáze výzkumu, metodické požadavky, adekvátnost metod a technik atd. Až na několik výjimek (praktických odkazů v textu, na příklady často fiktivní povahy), demonstruje autor praktické využití teoretických poznatků v závěrečné kapitole, kde podává zdařilý a cenný popis celkového průběhu několika výzkumů a informuje o zkušenostech se zpracováním a analýzou shromážděných empirických údajů.

Přecházím k druhé části, která rozsahově i věcně je těžištěm skript, k výkladu o statistických metodách v sociologickém výzkumu. Předem třeba říci, že statistické metody mají obecnou platnost, bez ohledu na to, která věda jich používá. Jsou úzce spjaty s experimentálními metodami výzkumu. Podle povahy předmětu výzkumu vystupují však do popředí různé statistické metody a techniky. Také jejich použití lze demonstrovat na odpovídajícím materiálu. Proto je odůvodněno mluvit o statistických metodách v biologii, v medicíně, v psychologii, v pedagogice, v sociologii. Existuje-li zvláště v angloamerické literatuře řada příruček a vědeckých publikací o statistických metodách v biologii, psychologii a pedagogice, neplatí to o sociologii. I Kahudova práce musí čerpat příklady z oblastí pedagogiky, výchovy mládeže a dospělých, z problematiky blízké problematice sociologické (peda-

gogická sociologie či sociologická pedagogika) i z oblasti jiných věd.

Výklad o statistických metodách a technikách začíná autor výčtem a popisem charakteristik statistického souboru společenských jevů (kap. IV., str. 56 nn). Seznamuje s pojmy a technikou výpočtu aritmetického průměru, standardní chyby a rozptylu souboru, variačního koeficientu, šikmosti a relativní odchylky.

V další kapitole (V., str. 84 nn) probírá výběrové metody sociologického výzkumu, výběr vzorku a techniku náhodného výběru, prostý náhodný výběr, přechod od výběrového souboru k souboru základnímu, pojem a výpočet stupňů volnosti, analýzu rozptylu, srovnání dvou výběrů, ověřování statistické hypotézy, stratifikovaný (oblastní) výběr a jeho srovnání s přímým náhodným výběrem bez opakování, více- a dvoustupňový (skupinový) a podrobně pak dvoustupňový výběr.

V předposlední kapitole (IV., str. 208 nn) vykládá autor o korelaci, o regresi a o neparametrických technikách v sociologickém výzkumu. Uvádí techniku výpočtu podle Pearsonova (přesněji Bravais-Pearsonova) součinnového koeficientu, kritické hodnoty jeho významnosti, podává výklad lineární regrese, objasňuje výpočet regresních rovnic, ukazuje metody analýzy na základě regresních přímk. Přechází pak k neparametrickým metodám, mezi nimiž uvádí na prvním místě (str. 236 nn) nejstarší metodu, Pearsonův test dobré shody (χ^2), z novějších metod uvádí testy pro srovnávání dvou korelovaných výběrů — McNemarův test významnosti změn (str. 245) a test znaménkový (str. 247) a z testů pro srovnávání dvou nekorelovaných výběrů seznamuje s Wilcoxonovým pořadovým testem a testem Fisherovým. V části pojednávající o neparametrických mírách závislosti (str. 255 nn) uvádí koeficienty pořadové korelace Spearmanův a Kendallův. Autor poznamenává, že v poslední době se objevují stále nové a dokonalejší neparametrické techniky; vybral jen několik základních jako ukázkou jejich použití v sociologii.

Poslední (VII.) kapitola je věnována výběrovým šetřením v sociologické praxi. Autor chce ukázat, jak lze užít uvedených metod výzkumu od vzniku úkolu a jeho motivace až k závěrům. V době, kdy skriptum psal, neexistovaly větší sociologické studie, ale ani novější výzkumy nepokročily ještě dál k vypracování protů výzkumu. Z toho důvodu použil starších výzkumů z jiných oblastí, jejichž metody lze však aplikovat na výzkum sociologický. Jde o tyto studie: 1. Hodnocení důležitosti předmětu na škole II. stupně. (Původní studie Kahudova, Pedagogická revue I, 1947, str. 305—327), str. 264—289. 2. Výběrové šetření o složení domácnosti a jejich peněžních příjmů v roce 1956 (Bezouška J., Walter J., Užití výběrových šetření v ekonomické statistice. I. Vědecký sborník VŠE, Praha 1958, str. 85—105), str. 289—311. 3. Použití výběrového šetření pro zjištění podrobné struktury maloobchodního obratu (Friedländer J., Užití výběrových šetření v ekonomické statistice. I. Vědecký sborník VŠE, Praha 1958, str. 159—182) str. 311—325. V závěru této kapitoly shrnuje autor některé zkušenosti z přípravy a provádění sociologických výzkumů a se zpracováním a analýzou shromážděných empirických údajů (str. 325 až 337).

Ve zcela stručném závěru k celé publikaci nalézáme ještě zmínku o faktorové analýze (autor odkazuje na Hampejsovou O., Faktorová analýza: Matematická formulace problému a vývoj metod. Čs. psychologie I, 1962 a na Hofstättera P. R., Faktorenanalyse. Handbuch der empirischen Sozialforschung I, Stuttgart 1962). Nakonec zdůrazňuje autor stanovisko, že marxistická sociologie »sjednocuje« všechny vědní disciplíny, které se zabývají příslušnými částmi života člověka a společnosti, a že bez užití výsledných faktorů získaných těmito vědními disciplínami ani sociální zákonitosti poznány být nemohou.

Doplňkem skriptu je 11 statistických tabulek a přehled všech vzorců a algebraic-

kých vztahů (celkem 172 vzorců), kterých je ve skriptu použito.

V seznamu základní studijní literatury jsou mimo jiné uvedeni z domácí literatury Kohn S., Základy teorie statistické metody, Praha 1929, Janko J., Základy statistické indukce, Praha 1937, Vlach V., Základy výběrového zjišťování, 1956, Hájek J., Teorie pravděpodobnostního výběru s aplikacemi na výběrová šetření, Praha 1960. V textu je odkazováno na práce O. Hampejsové a V. Břicháčka. Ze zahraniční literatury jsou v základní studijní literatuře odkazy jen v omezeném rozsahu. V textu jsou uváděni zvláště Hansen M. H. - Hurwitz W. W. 1943, Dixon W. J. - Mood A. M. 1946, Cramer 1958, Neurath 1962, Rosenmayr L. 1963. Chudě je zastoupena literatura angloamerická, nesporně vynikající jak množstvím publikací, tak vědeckou úrovní.

Většina textů o statistických metodách připomíná, že je předpokládána pouze znalost středoškolské matematiky. Přitom se liší způsobem zpracování od pouhých technických návodů až po výklady vyžadující speciální trénink a znalosti matematické, a to ať již jde o statistické metody v některé z vědních disciplín nebo o obecný výklad statistických metod, jakým je u nás publikace V. Fabiana, Základní statistické metody, ČSAV, Praha 1963 nebo ze světové literatury B. J. Winer, Statistical Principles in Experimental Design, New York — London 1962 a klasické dílo o základních statistických principech, na nichž jsou založeny experimentální projekty — R. A. Fisher, The Design of Experiments, 1935, 4. ed. London 1947, jemuž předcházely v r. 1925 a v dalších deseti vydáních Statistical Methods for Research Workers.

Přes ujišťování, že k osvojení statistických metod stačí znalost středoškolské matematiky, je nepochybné, že hlubší porozumění a aktivní zvládnutí statistických metod bude stále rostoucí měrou vyžadovat základní znalosti z teorie množin, derivačního počtu i z matematické logiky. Také Kahudovo skriptum se obrací k po-

sluchačům se znalostí středoškolské matematiky, výklad je však podáván formou předpokládající matematické myšlení, jaké zatím zdaleka nelze očekávat u všech absolventů střední školy studujících některý z oborů společenských věd. Při přepracování skriptu bude třeba uvážit, jakým způsobem by se výklad stal přístupnější bez újmy na matematické přesnosti.

Skriptum ani jeho knižní zpracování nemůže přirozeně vyčerpat celý systém statistických metod v jeho úplnosti. Jsou však některé úseky, které podle názoru recenzenta by neměly být opomenuty a jejich zařazení měl by autor uvážit při další práci na skriptu.

Autor klade důraz na lineárnost regresních vztahů, nepojednává však o nelineárních regresích, které se mohou poměrně často vyskytnout v oblasti sociologických jevů a zákonitostí. Korelační koeficient ztrácí pak smysl, platí právě jen za předpokladu lineární regrese. V případě nelineární regrese můžeme buď stanovit korelační poměr (jestliže je regrese lineární, je korelační poměr roven koeficientu korelace), nebo odstranit nelineárnost vhodnou transformací.

Praktický význam by také mělo zařazení výkladu o mnohonásobné (dvou a vícenásobné) korelaci a o dílčí (parciální) korelaci. Postup, který uvádí Kahuda pro eliminaci vlivu znaku Z na korelaci znaků X a Y (str. 217) lze výstižněji nahradit dílčí korelací $r_{XY.Z}$, tj. korelací znaků X a Y pro konstantní velikost znaku Z.

Prospělo by rovněž poučení o biseriové korelaci, korelaci proměnné vyjádřené dichotomicky a kontinuální proměnné. Je to základní metoda pro posouzení vhodnosti jednotlivých testových příkladů, dotazníkových odpovědí apod., která podnítila vznik celé řady zjednodušených technik.

Zvláštní pozornosti zasluhuje interpretace korelačních koeficientů. Často bývá podávána zcela nesprávně, jindy zas je uvažována pouze spolehlivost určení korelace bez ohledu na praktický význam velikosti korelačního koeficientu. Koeficient 0,20

může být náhodný nebo může být statisticky významný. Jaký je však jeho praktický význam v tomto případě? Kahuda (str. 229) podobně jako Fabián V., Základní statistické metody (str. 84) uvádí číslo, které udává procento variability náhodné proměnné, část celkového rozptylu, která charakterizuje rozptyl zkoumaného znaku kolem regresní přímky. Nejznáměji ukazuje P. L. Kelley, Statistical Method, New York 1923, význam korelačního koeficientu jeho doplňkem — koeficientem alienace. Vztah obou je dán rovnicí $k^2 = 1 - r^2$. Vyjadřuje-li r^2 procentuálně míru závislosti proměnných X a Y, koeficient alienace k^2 vyjadřuje procentuálně, na kolik proměnné X a Y závisí na dalším faktoru nebo faktorech, které měřením nebyly postiženy. Jestliže korelační koeficient 0,20 vyjadřuje míru závislosti mezi X a Y, závislost těchto proměnných na tom, co neměříme, je dána korelačním koeficientem 0,99, nebo jinak řečeno, vztah X a Y je určen ze 4 %, neurčen z 96 %. Pro $r = 0,70$ je $r^2 = 0,49$, $k^2 = 0,51$, tedy z poloviny je vztah určen, z poloviny závisí na neměřených faktorech. Korelační koeficient musí dosáhnout přibližně hodnoty 0,85, aby byla podstatněji omezena závislost na činitelích měřením nepostižených ($r^2 = 0,72$, $k^2 = 0,28$).

Otevřeným problémem je také terminologie. Korelační koeficient podle Bravais-Pearsonova součinnového vzorce označují autoři včetně Jankových Základů statistické indukce (str. 54—55) vesměs písmenem r . Kahuda přejímá Fabiánovo označení písmenem ρ (str. 209), kterým běžně bývá označován koeficient korelace podle Spearmanova vzorce pro korelaci pořadí. Pro tento koeficient používá Fabián (l. c. str. 302) označení r_p , Kahuda r_s (str. 257). Označení r ponechává Kahuda v platnosti pouze pro výběrovou korelaci (str. 215 n).

Zbývá ještě otázka příkladů obdobně jako v obecné části metodologické. Ideální z hlediska studia statistických metod by bylo, aby každá jednotlivá část výkladu, každý výpočet a rozbor postupu byly

demonstrovány na příkladech z výzkumného materiálu. Při nedostatku výzkumných prací je to požadavek nespílitelný. Přece však by snad bylo možné ještě rozhojnit příklady, které autor ve skriptu uvádí, zvláště nemusí-li se vázat na oblast sociologie, ale může využívat i příkladů z jiných vědních oborů, zejména z psychologie, pedagogiky a ekonomie.

Naopak zase pro metodologii pedagogiky a použití statistických metod v pedagogickém výzkumu poskytuje Kahudovo skriptum velmi cenné podněty. To je také důvod, proč mu věnujeme tolik místa a pozornosti ve vědeckém časopise pro pedagogiku. Zasluguje to i jako průkopnická, první práce toho druhu v naší odborné literatuře a lze si jen přát, aby autor dlouho neotálel s přepracováním skriptu a úpravami pro knižní vydání.

J. Váňa

V. M. Taranov a kol.:

PRIMENENIJE TEHNIČESKICH SREDSTV I PROGRAMMIROVANNOGO OBUČENIJA V SREDNEJ SPECIALNOJ I VYSŠEJ ŠKOLE TOM 3

Sovetskoje radio, Moskva 1965; 400 stran

Ústřední výbor Pedagogické společnosti RSFSR v Moskvě věnuje otázkám využití technických pomůcek (TP) a programovaného vyučování (PV) ve vyučovacím procesu značnou pozornost. Proto tato společnost zřídila v lednu 1959 sekci technických pomůcek a programovaného vyučování, které řídí činnost při vytváření a pedagogickém využívání těchto pomůcek. Postupně se vytvořily podobné sekce při většině oddělení Pedagogické společnosti (např. gorkovském, tulském, moskevském, kujbyševském, rjažanském, kazašském, sverdlovském, irkutským, chazašským, krasnojarským).

Centrální sekce Pedagogické společnosti uspořádala tři všeruské a jednu moskevskou konferenci o využití TP a PV. Referáty přednesené na těchto konferencích byly shrnuty do sborníků *Primenenije*

technických sredstv pri obučenije jazykam [Izd. MGPI im. V. I. Lenina, 1959], *Primenenije technických sredstv i programirovannogo obučenija v srednej i vyššej škole*, Tom 1 a Tom 2. — Izd. APN RSFSR 1963.

Recenzovaná kniha obsahuje práce první moskevské konference o využití TP a PV, konané v roce 1964, dále nejzajímavější referáty přednesené na pracovních poradách místních sekcí Pedagogické společnosti. Ve sborníku jsou uvedeny referáty týkající se odborných a vysokých škol. Referáty o využití TP a PV na středních školách mají vyjít v samostatném svazku.

Sborník obsahuje celkem 60 referátů, které jsou rozděleny do pěti oddílů:

- I. Otázky teorie, organizace a zkušeností s použitím TP a PV,
- II. Metodika PV v přírodních vědách,
- III. Metodika využití PV ve vyučovacím procesu humanitních a hudebních předmětů,
- IV. Metodika využití TP a programování při vyučování různým druhům sportu,
- V. Vyučovací aparáty a názorné pomůcky.

V I. oddílu rozebírá A. D. Polesčuk otázku zvyšování produktivity práce ve vyučovacím procesu. S. I. Archangelskij v referátu »Některé nové formy vyučovacího procesu« uvádí vlastnosti dnešních forem vyučování, shrnuje požadavky na systém vyučování a rozebírá úlohu TP, PV a algoritmů ve vyučovacím procesu. E. A. Sankovskij pojednává o využití kybernetických strojů ve vyučovacím procesu. Shrnuje metodické poznámky k využití vyučovacích strojů při přednášce, samostatné práci, praktických cvičeních a v laboratorní praktiky. I. I. Tichonov uvádí metodiku experimentu v PV a některé výsledky pokusu, který provedl na vojenské akademii v předmětech »Základy elektrotechniky« a »Základy elektroniky«. Užil přitom individuálních

učicích strojů, konzultačních strojů i automatizovaných učeben se zpětnou vazbou. V. M. Taranov v referátu »Algoritmy v procesu přípravy učiva« uvádí směrnice pro určení počtu předmětů, důležitosti učiva, poměru učiva různých témat a předmětů se zřetelem k možnosti osvojení učiva studentem. A. A. Ovčinnikov přednesl referát »Zlepšení plánování a organizace vyučovacího procesu — jedna z forem PV«. E. A. Klimov uvádí zkušenosti s použitím algoritmů se zřetelem k některým problémům osobnosti studenta. Upozorňuje, že při vyučování a výchově je třeba přihlížet nejen k vnějším podmínkám, ale i k vnitřnímu subjektivnímu stavu vyučovaného člověka. S. V. Archangelskij a V. I. Kačur v referátu »Strojová evidence individuálních vlastností ve vyučovacím procesu« poukazují na to, že každý student převádí podané informace do svého »individuálního jazyka«, v němž jsou pro něj nejsrozumitelnější. Podaří-li se tento jazyk včas zjistit, bude toho možno využít ke zvýšení efektivity vyučování. G. N. Aleksandrov pojednává o přípravě cvičení pro přípravu specialistů pro obsluhu radiostanic a reléových zařízení. J. I. Kušev, L. I. Landa, V. G. Uskov a L. V. Šenšev shrnují potřebné vlastnosti vyučovacího stroje s badatelskými funkcemi, který by ve své paměti registroval dobu potřebnou k osvojení jednotlivých kroků, otázky, na něž byly dány chybné odpovědi, počet žádostí o pomoc při konzultaci a kroky, při nichž se tak stalo, počet opětvovaných poslechů magnetofonových zápisů atd. Dat by pak bylo možno využít ke zkvalitnění vyučovacího procesu.

Řada referátů je věnována kontrole osvojování učiva. V. M. Taranov v referátu »Zpětná vazba ve vyučovacím procesu« poukazuje na nedostatky dosavadního prověřování prospěchu, které je neekonomické z hlediska času, učitele i studenta. Rozebírá pak čtyři nové způsoby kontroly: metodu konstruované odpovědi, metodu rezultativní odpovědi, výběrového systému odpovědi a metodu bezprostřední informace o činnosti studenta (hodí

se pouze při nácviu výrobní práce a sportovních cvičení). Zvláštní pozornost věnuje kontrole využívající technických prostředků pro zápis zvuku. Kontrolu prováděnou bez examinačních strojů užitím vhodně připravených matic popisuje *L. M. Regelson*. *E. A. Vebras* navrhuje zdokonalení systému výběrových odpovědí zavedením tzv. »rozdělené odpovědi« (раздвоенный ответ), kterou student sestavuje z celých částí jednotlivých předložených odpovědí, jež nejsou logicky dobře sestaveny. Požadavky na hodnocení kontrolních kybernetických zařízení shrnuje *S. P. Perilkin*, kritéria pro hodnocení znalostí studentů při PV s použitím vyučovacích strojů uvádějí *V. A. Korolev* a *V. I. Prichodko*. *V. D. Kirišenko* seznamuje čtenáře se zkušenostmi při použití TP a PV v dělostřeleckém učilišti. Během krátké doby tam zařídili 12 automatizovaných tříd, 14 přenosných automatizovaných tříd a 18 typů vyučovacích strojů a trenažérů. Během semestru provedli 602 kolokvií, 162 přednášek a cvičení se zpětnou vazbou, 504 kontrol domácích úkolů a zápočtů. *Z. F. Oliverius* z pražského pedagogického institutu referoval o užití TP v Československu. Referuje o zřízení n. p. Učební pomůcky, o jím vyvinutých jazykových laboratorních a o ostatních pomůckách pro jazykovou výuku. O úloze TP a PV ve večerním studiu na vysokých školách pojednal *G. E. Protazov*. Osvědčilo se mu rozdělit čtyřhodinovou lekci na dvě části: na dvouhodinovou přednášku a dvouhodinové cvičení, v němž studenti zpracovávají ze zprogramovaných materiálů učivo probrané v přednášce. Učitel je při tom přítomen a působí jako konzultátor. O použití kontrolních strojů pojednávají *V. F. Mašuta*, *I. K. Gelfersen* a *V. S. Sile*, kteří popisují činnost vyučovacích strojů DRUG a KM 1, jež je možno připojit na centrální vyhodnocovací zařízení pro učitele.

Druhý oddíl s pracemi z metodiky PV v přírodovědných předmětech uvádí na prvním místě referát *G. N. Aleksan-*

drova, shrnující pedagogické a technické požadavky na kontrolní vyučovací stroje pro fyzikální a matematické předměty. *A. D. Medvedenko* pojednává o zkušenostech získaných při užití PV v matematice, *A. A. Gažev* o zkušenostech z programovaného kursu fyziky. *A. I. Avanesov* referuje o použití částečně zprogramované příručky »Plánování a stavba měst« a uvádí ukázky částí jejího textu.

Třetí oddíl je věnován výuce cizích jazyků a hudebním vědám. *V. A. Artemov* rozebírá psychologické předpoklady PV a užití TP při výuce cizím jazykům. O některých základních otázkách sestavování učebních materiálů pro výuku cizím jazykům referuje *V. M. Blinov*. O tom, jak PV znamená jeden z prostředků ke zvýšení efektivity vyučování cizím jazykům, pojednává *Z. S. Charkovskij*. *G. I. Antipova* ukazuje, jak je možno využít PV také ke zlepšení výslovnosti. *Z. F. Oliverius* z pražského PI referuje o vyučování ruskému jazyku na českých školách. O možnosti použití TP při vyučování cizím jazykům pojednává *M. V. Ljachtivickij*. *V. V. Milaševič* a *A. P. Bachtinov* uvádějí zkušenosti z užití své varianty pro zapamatování cizích slov v hypnóze. *R. S. Karetnikov* popisuje užití programovaného zařízení SIGNAL při výuce cizím jazykům. *O. I. Nemčenko* uvádí své první zkušenosti o využití TP malé automatizace při výuce anglickému jazyku.

Další referáty druhého oddílu pojednávají o možnosti využití TP a PV v hudební výchově. *T. M. Ljubinskaja*, *L. V. Jaroslavskaja* a *J. M. Šmukler* uvádějí několik typů cvičení vhodných pro zvukotechnické laboratoře. *A. I. Bliznjuk* referuje o zkušenostech, které získal v něžninském pedagogickém institutu při použití zvukové příručky »Komplexní tematické laboratorní práce z anglického jazyka pro nejazykové vysoké školy«, zapsané na magnetofonové pásky. *P. V. Lobanov* pojednává o použití strojů v hudební výchově, *Ju. N. Rags* o metodice prověřování intonačního sluchu, *E. V. Nazajkinskij*

uvádí možnosti analýzy tempa hudebního předvedení pomocí aparatury pro zápis zvuku.

Čtvrtý oddíl obsahuje referáty o využití TP a PV při nácviku různých druhů sportu. Jde vesměs o zařízení, která dovolují sledovat a registrovat vhodně zvolené děje, které jsou pro průběh a úspěšné provedení určitého cviku nejdůležitější. *L. G. Kučin, L. L. Golovina, Ju. A. Rjazov a V. S. Farfel* z Centrálního institutu tělesné výchovy uvádějí, že jako prostředku pro nácvik rychlých pohybů ve sportu je možno použít seismografie. S její pomocí je totiž možno přesně zjistit časový průběh cviku (např. závislost dráhy na čase), což sportovci i jeho trenérové dávají cenné informace pro další zlepšování výkonu. *B. A. Melikjan a R. E. Tigranjan* informují o radiotelemetrické informaci o energii úderu při tenisu a o jejím využití při výcviku hráče tenisu. O metodách pro zjišťování rychlosti a přesnosti bodnutí při šermu pojednává *I. A. Guseva. Ja. A. Smuškin* popisuje aparaturu zamontovanou mezi botu a brusli, která umožňuje automatickou signalizaci tlaku krasobruslaře na brusli. Zařízení je velmi užitečnou pomůckou při nácviku figur. *V. P. Artemjev* uvádí, jak je možno zlepšit nácvik skoku do výšky pomocí elektrického indikačního zařízení, které dává okamžitou informaci o základních parametrech rozběhu. *I. P. Patov* upozorňuje na možnost použití elektronických zařízení, při nichž se na obrazovce oscilografu sleduje průběh vhodně zvolených parametrů, jež se snímají elektrickými čidly. Tato metoda byla v Centrálním institutu tělesné výchovy označena jako vektorová dynamografie. *G. D. Kirmelašvili* uvádí, že je možno využít také zvukové informace o rytmu základních pohybů při nácviku rychlých skoků. Jako příklad uvádí nácvik skoku přes koně. *Ju. A. Rjazov* popisuje fotoelektrické zařízení, které umožňuje registrovat některé typy pohybů. Zařízení může být případně doplněno zvukovou signalizací, která sportovce provádějícího určitý cvik ve vhodný okamžik

upozorní, jaký úkon má právě provést. *I. M. Seropegin* popisuje aparaturu pro pneumatickou registraci dýchacích pohybů při nácviku pohybových cviků. Popisuje užití tohoto zařízení při nácviku plavání.

Pátý oddíl sborníku obsahuje referáty o vyučovacích strojích (VS) a národních pomůckách. *T. I. Rostunov a N. S. Spiridonov* přednesli referát »Vyučovací stroje a jejich užití při PV«. Uvádějí charakteristiku strojů na kontrolu vědomostí a upozorňují, že často je možno elektronkové zařízení nahradit jednoduchou šablonou nebo perforovanou destičkou. Popisují několik strojů typu REPETITOR, automatizované učebny se zpětnou vazbou i vyučovací soupravu využívající elektronického počítačového stroje DNĚPR. Závěrem uvádějí, že správné využití zásad PV a VS zvyšuje efektivitu práce učitele, studenta i celého vyučovacího procesu. *V. S. Ekaterinín* rozebírá některé otázky optimálního zapojení VS. Upozorňuje, že většina dnešních VS vyžaduje od studenta poměrně složitý soubor operací, které odvádějí jeho pozornost od učiva. Shrnuje pak požadavky, jež by VS měly splňovat. *Ju. E. Monako* uvádí principy pro konstrukci konzultačně kontrolních VS. Z blokového schématu vyvozuje, jaké požadavky musí plnit jeho jednotlivé části. Uvádí pak zapojovací schémata a fotografie některých konkrétních strojů tohoto typu. VS užívající větveného programu, vyvinutý v kujbyševském polytechnickém institutu, popisují *A. V. Alimpjev, V. B. Ivanov a V. I. Kačur. R. M. Gutkin* z téže školy popisuje trenažér-examinátor s náhodným výběrem kontrolního materiálu. *O. I. Sosnov a A. N. Čunosov* konstruovali VS, který se osvědčuje při zkouškách, zápočtech i při sebekontrolě vlastních vědomostí studentem. *L. A. Čikin* upozorňuje, že dnes je také důležité cvičit specialisty v obsluze manipulačních pultů složitých technických automatizovaných zařízení nebo elektronických počítačových strojů. Proto byl na rostovské universitě vyvinut vyučovací pult vhodný jako trenažér pro práci s elektronickým počítačovým stro-

jem nebo s kybernetickým řídicím zařízením. M. P. Nazarov referuje o automatu-repetitoru, který vydává návodné pokyny jak při chybné, tak po správné odpovědi. V. I. Iulev a V. I. Panenko popisují jednoduchý repetitor, založený na využití výběrových odpovědí. V. I. Prokofjev referuje o různých typech jazykových laboratoří. Shrnuje základní požadavky na tyto laboratoře a navrhuje tři jejich standardní soupravy s minimálním vybavením. V. M. Taranov podává návrh na poměrně jednoduchou úpravu magnetofonu, která by dovozovala několikrát za sebou poslechnout týž zvuk, frázi nebo hudební fragment bez opětovného přepínání magnetofonu. Ju. D. Golobkin v referátu »Zkušenosti s výrobou a využitím vyučovacích diafilmů« upozorňuje na výhodu velmi výkonných světelných diaprojektů, které nevyžadují zatemnění posluchárny. To pak umožňuje používat běžně projekce diafilmů, čímž se dosáhne lepšího spojení teorie s praxí i úspory vyučovacího času. K. A. Salikov rozebírá otázky hotovení a ozvučování diafilů. Navrhuje, aby se rýsované diafilmy vyráběly centrálně, ale doporučuje, aby přírodní fotografické snímky vyráběly jednotlivé školy samy. A. I. Gorelov podává návrh na některé vzory nábytku pro posluchárny a na akustickou úpravu poslucháren.

Závěrem uvádí sborník usnesení I. moskevské konference o využití TP a PV na středních odborných a na vysokých školách z roku 1964.

Sborník ukazuje, jak rychle se v Sovětském svazu rozvíjí využívání TP a PV. Výsledky konference jsou dokladem toho, že projekt souborného plánu vědeckovýzkumných úkolů z oboru PV, vypracovaný v r. 1963 vědecko-metodickou radou ministerstva středních odborných a vysokých škol SSSR,¹⁾ se dobře plní.

Kliment Šoler

¹⁾ Viz: Organizace využití PV v Sovětském svazu. PEDAGOGIKA XIV. (1964), č. 5, str. 619.

KWARTALNIK PEDAGOGICZNY

Čtyři obsažné sešity ročníku 1965 uvedeného časopisu obsahují řadu významných i zajímavých statí, článků a informací.

V 1. čísle je třeba upozornit především na tři statí. Marian Wachowski v článku »Obsah srovnávací pedagogiky« se zabývá genezí této disciplíny, její obsahovou náplní podle interpretace některých odborníků, především zakladatele srovnávací pedagogiky Jullien de Paris Marc — Antoina (1817), dále F. Schneidera, amerického teoretika J. L. Kandela a dalších. Autor dále analyzuje problém obsahu srovnávací pedagogiky a obsahu systematické pedagogiky a vyslovuje názor, že obsah srovnávací pedagogiky je širší, neboť k němu patří i filosofie dějin a dějiny výchovy, nejen výchovné soustavy a výchovná praxe současné doby jako u systematické pedagogiky a dále i činitelé, kteří tvoří základ národních výchovných soustav. Dobrou polovinu svého článku věnuje autor soupisu problémů a témat, jimiž se v současné době zabývá srovnávací pedagogika v rámci UNESCO, z pověření Mezinárodního výchovného byra v Ženevě a seznam prací jednotlivých komparatistů na západě.

Ve druhé rozsáhlé statí Tadeusz Wiloch analyzuje »Formy středních škol v současné době«. Autor podrobuje v úvodu kritice studií UNESCO (World Survey of Education, III. Secondary Education 1961) pro její věcné nedostatky, které vyplynuly z pojmové nejasnosti střední školy ve světě, čímž dochází k rozdílnosti v interpretaci statistických i obsahových údajů v pracích o střední škole. Autor uvádí celou řadu definic pojmů střední škola na základě školských soustav. Vzhledem k různé specifice středních škol, jejichž společným rysem je návaznost na vysok školské studium, rozděluje tuto školu do tří typů:

1. Střední školu všeobecně vzdělávacího, výběrového, předuniversitního typu.
2. Střední školu masového typu.

3. Střední školu kádrového typu.

K prvnímu typu zařazuje všechny tradiční střední školy, včetně polského lycea, do druhé skupiny zařazuje americkou high school a do třetí sovětskou školu, která podle autora exemplifikuje model kádrové školy. Autor v závěru podrobně analyzuje světový trend v přestavbě školství. Zatím co socialistické země usilují zevšeobecnit střední školu a tím zajistit všem právo na vysokou školu, přestavba buržoazní školy jde podle autora směrem k prodloužení vzdělávací doby na nižších školách a modernizace vzdělávací soustavy pro přípravu elity.

Tadeusz Szacillo ve statí »Mládež a vojenské povolání« se zabývá poměrem mládeže k vojenskému povolání, jež chápe jako součást obecnější problematiky vztahu mládeže k armádě vůbec. Jeho stať založená na sociologickém výzkumu vztahu středoškolské a vysokoškolské mládeže k vojenskému povolání, obsahuje analýzu společenského postavení povolání důstojníka z hlediska mládeže i z hlediska motivace ve volbě povolání.

Problematickou etiky a morální výchovy se zabývají statí *M. Fritzhand a H. Muszyńského*, o dějinách všeobecně vzdělávací školy v lidovém Polsku píše *M. Pęcherski* a *F. Bielecki*, problematikou estetické výchovy ve Francii se zabývá *I. Rzewska* a vzdělání učitelů středních škol v Jugoslávii věnuje stať *E. Dąbrowska*.

Ve druhém čísle *Kwartalniku* si zasluhuje zvláštní pozornosti stať *Bogdana Nawroczyńskiego* nadepsaná »John Dewey v SSSR a v USA«. Autor analyzuje četná období kladných a záporných hodnocení pedagogické činnosti Deweye v SSSR a v USA. Píše, že bezprostředně po VŘSR byla práce Deweye v Sovětském svazu hodnocena velmi vysoko, jeho díla studovali N. Krupská, A. Lunačarskij, S. Šackij, a rektor moskevské university A. Pinkevič, dokonce napsal, že »Dewey je mnohem blíže Marxovi a ruským komunistům než současní němečtí pedagogové«. Avšak po období uznání a úcty nastoupilo období kritiky a později i zavržení. V letech

třicátých směřovalo opatření sovětských školských orgánů proti Deweyovým výchovným a vzdělávacím metodám. K prudkému útoku došlo r. 1938 vystoupením V. S. Ševkina v brožůře nadepsané »Reakční pedagogika Johna Deweye«.

Podobný vývoj názorů na Deweye byl v USA. Také tam po období uznání a úcty nastalo období odsouzení. Hlavní příčinou toho byly radikální společenské a politické názory, které Dewey v USA hlásal v třicátých letech. Dewey byl tehdy leadrem lidí levicově zaměřených. Ostře kritizoval daný společenský řád v USA a odvážil se připomenout slova autora Deklarace o nezávislosti USA T. Jeffersona, že »americký lid pro vlastní blaho bude muset mít revoluci aspoň jednou za generaci«. Po kritice politických a společenských názorů Deweye, došlo v zápětí v USA ke kritice jeho názorů pedagogických.

Autor statí uzavírá, že poměr k Deweyovi je zajímavým příkladem vývoje v kontrastech, založeného na emocích. V odstupu se dochází v obou zemích ke spravedlivějšímu soudu o Deweyovi a uznává se, že přes omyly v americkém a sovětském školství, jež nelze přičítat na vrub Deweye, byl on první, kdo se odvážil vystoupit proti bezduché školní rutině a kdo usiloval zajistit mládeži aktivní účast ve vyučovacím procesu. Autor v závěru vítá nové stanovisko sovětské pedagogiky k Deweyovi, vyjádřené v článku T. Kornejčika v časopise »Narodnoje obrazovanie« (seš. 1/1964) věnovaném velkému sovětskému znalci a ctiteli J. Deweye A. P. Pinkičovi.

Ve třetím čísle je to především podnětná stať prof. *Mieczysława Kreutze* »Ekonomie vědecké práce«, v níž autor analyzuje problém rychlého tempa růstu vědeckých publikací v současné době a důsledky, jež z toho vyplývají. Konstatuje, že dnes vzhledem k obrovskému přírůstku vědecké literatury překračuje vyhledávání a prostudování všech vědeckých prací a informací na určité téma možnosti jedince. V souvislosti s exponenciálním charakte-

rem růstu počtu vědeckých prací (jako příklad autor uvádí, že jen v oblasti exaktních věd vychází dnes ve světě na padesát tisíc časopisů, v nichž se objevuje na 850 tisíc až 1,800.000 prací, článků a různých informací) čas potřebný ke shromáždění informací se bude stále prodlužovat, a tím se bude omezovat čas nutný pro vlastní tvůrčí práci, jež je cílem vědeckého bádání. Druhá obtíž, která podle autora z tohoto faktu vyplývá, je nutnost prodlužování doby vzdělání a přípravy pro vědeckou činnost, ačkoli je to ze společenského hlediska jev nežádoucí. A konečně důsledkem daného stavu je značně pomalé tempo ve vydávání vědeckých publikací (2–3 roky) a nezbytnost zkracování vědeckých rozprav ve formě výňatků, což se negativně odráží v jejich kvalitě.

Ještě horší je, podle autorova názoru, stav vědeckých prací z kvalitativního hlediska. Odmítá běžný názor publicistiky, která posuzuje úroveň vědeckých prací podle množství publikovaných prací, ačkoli o jejich hodnotě rozhoduje nikoliv množství, nýbrž pouze kvalita originálních myšlenek autora. Obrovská disproportion mezi přírůstkem počtu prací a růstem skutečné vědy se nejmarkantněji projevuje v oblasti humanitních věd. Svá tvrzení autor dokládá příkladem rozboru prací J. S. Lindworského »Experimentelle Psychologie« (Mnichov 1931), jemuž vytýká množství věcných nesmyslů, verbalismus, nesrozumitelnost textu, dále práce J. G. Brunera »Individuální a společenské problémy ve výzkumu myšlení« (Varšava 1961), v nichž podrobuje ostré kritice zejména autorův pojem »struktur«, pamětních stop a obtížnost a nesrozumitelnost textu. Podobné nedostatky vytýká Rubinštejnově psychologii. Autor uzavírá kritickou část své stati postulátem, aby »jasné a srozumitelné vyjádření myšlenek se stalo nezbytným znakem, podmínkou, bez nichž žádná publikace si nezaslouží jména vědecké práce«. V závěru autor předkládá k diskusi složitý návrh na zlepšení situace ve vědeckých pracích, který zá-

leží ve vypracování a definování souboru pojmů v dané disciplíně, a které by vnesly jasno do textů vědeckých prací a oprostily je od balastů mnohomluvnosti.

Cz. Kowal v článku »Mravní vědomí a jednání člověka« podrobuje kritice tu oblast výzkumu, která se dosud soustřeďovala pouze na problematiku obsahu mravního vědomí, ale nerespektovala funkci tohoto obsahu v jednání lidí. Kromě toho, podle autora, se tento výzkum omezoval pouze na analýzu jednotlivých případů a nevycházel z obecné praxe lidí. V důsledku toho výzkum nerozřešil problémy souvislosti mezi mravním a společenským vědomím a jednáním, nerozřešil, jaký obsah vědomí má rozhodující úlohu v jednání člověka.

Dále se v časopise *prof. M. Falski* zabývá v rozsáhlé stati problémem rychlého růstu populace v Polsku a jeho vlivu na přestavbu školy, *S. Jedlewski* pojednává o intelektuální reedukaci nezletilých v nápravných ústavech a *R. Wroczyński* analyzuje vliv prostředí na výchovu žáka.

Ze statí věnovaných zahraničnímu školství jsou to především problémy švýcarského školství, o nichž referuje *A. Mořka-Staniková*. Velkou složitost této problematiky podrobně demonstruje na příkladech školství v ženevském kantoně a shrnuje, že organizační změny švýcarského školství se koncentrují na problém prodloužení povinné školní docházky, vytvoření typu jednotné nižší střední školy s diferencovanými osnovami, na odstranění dosavadní přetíženosti žáků a na problém modernizace tradiční vyšší střední školy. Autorka popisuje organizaci experimentálního ověřování kantonálních návrhů, které mají tvořit podklad pro přestavbu celého základního a středního školství ve Švýcarsku.

Stat' *I. Janiszowské* pojednává o školských problémech v nově vzniklých státních útvarech v Africe. Autorka konstatuje, že přes velký počet škol, které vznikly za poslední dobu, je perspektiva dalšího rozvoje školství v těchto zemích málo optimistická. Nejlépe je vybudováno zá-

kladní školství, přesto, že i zde je citelný nedostatek učitelů, a proto efektivita vyučování je nízká. Ovšem nejobtížnějším problémem afrického školství je vzdělání dívek, adaptace osnov a učebnic k místním poměrům, feminizace učitelského povolání a především problém střední školy. Bez zahraniční pomoci by prakticky toto školství nemohlo existovat. Tato pomoc ovšem zesiluje pouta závislosti nově vzniklých států na bývalých koloniálních mocnostech.

Ve čtvrtém čísle časopisu analyzuje Z. Bauman ve statí »Tři úvahy o problémech současné výchovy« specifické znaky struktury a kultury průmyslové společnosti. Konstatuje, že v této společnosti období »bytí mládeže« se značně prodloužilo. Společenský rozvoj vede k odsunutí okamžiku, v němž člověk přejímá odpovědné funkce. Z toho pramení období »bouřlivých, neklidných, psychických krizí mládí, plných napětí«. Dochází ke »ztrátě« společenské funkce mládeže, jakožto typického jevu naší civilizace. V prodlužování »dětství« ve společenském a kulturním smyslu vidí autor jeden z objektivních problémů ve výchově moderní společnosti.

Druhá objektivní výchovná obtíž tkví v nepřipravenosti pedagogiky na bouřlivé civilizační změny v současné době. Pedagogika dosud nevytvořila adekvátní výchovné vzory a moderní didaktické metody. Pojem pedagogiky se podle autora musí proto maximálně rozšířit i na sféru situací nezahrnujících pouze problematiku školskou. Pedagogika musí svůj zájem rozšířit i na oblast prvních kroků mládeže v odborné činnosti, na společenskou skupinu, již se mladý člověk stane členem po opuštění domova, a na nesčetné organizace, které intervenují v procesu uspokojování jeho širokých zájmů.

Ve statí »Činnost při řešení problémů« definuje J. Kozielecki problém jako »určitý druh úkolů, v němž je obsažena nejistota (není určen), přičemž aktivita podnětu je zaměřena k jejímu odhalení, nebo k dosažení nových informací. Tím zároveň dochází k redukci nejistoty problé-

mu«. Myšlení, které se účastní na řešení problému je tvůrčím, čili produktivním myšlením. V sumě je podle autora řešení problému proces tvůrčí a výsledky tohoto procesu označuje jako »nápad k řešení, objevy, vynálezy a konstrukce«. Autor doporučuje, aby v oblasti řešení problémů byly vypracovány podrobné popisy činnosti, které ve formě algoritmických pravidel by se podobaly technologickým návodům, a které by se staly dobrou základnou pro konstrukci matematických a technických modelů při řešení problémů.

K. Czerniewska podává výsledky svého výzkumu o percepci primitivního umění mládeží a o jeho vlivu na aktivní intelektuální chápání moderního uměleckého díla, které sice vzniklo v jiných civilizačních podmínkách, ale které nese určité stylové rysy umění primitivního. Autorka konstatuje, že poměr žáků uměleckých škol k modernímu umění je rozhodně pozitivní, u mládeže všeobecně vzdělávacích lyceí, přesně značné procento pozitivních výpovědí, bylo mnoho hlasů negativních nebo kritických. Přesto, jak autorka dokazuje, vliv primitivního umění na chápání moderního umění se v experimentu projevil velmi výrazně (zejména při konfrontaci s mexickým uměním). Ovšem k dosažení trvalého pozitivního výsledku by bylo zapotřebí širší popularizace tohoto umění.

V další statí S. Broszczaka a H. Świdowej o »Výzkumu úlohy institucí masové kultury ve výchově mládeže« analyzují autoři rozpor mezi velkou početností různých kulturních zařízení na jedné straně a obrovským počtem mládeže bloudící nečinně po městech a nevědoucí co dělat s volným časem. Aby tento rozpor byl odstraněn, doporučují řízení všech kulturních zařízení z určitého centra (ve městě), jejich sjednocení tak, aby byla umožněna jejich vzájemná korelace a doplňování, aby všechna kulturní zařízení se opírala o potřeby jednotlivých skupin mládeže, aby byly likvidovány závodní kluby, které se hrály negativní kulturně výchovnou úlohu a místo nich, aby byly zřízeny různé městské kluby, aby kulturní činnost se opíra-

la o vlastní iniciativu mládeže a aby jí k tomu byla poskytnuta dalekosáhlá svoboda.

Ze zahraniční problematiky referuje T. Dowjat o »Diferenciaci osnov francouzského školství«, související s přestavbou francouzského školství na základě zákona z r. 1959. Autor podává změny, které se týkají obsahu prvního a druhého stupně škol, a změn, kterými prošlo především francouzské lyceum. Tomuto problému věnuje nejvíce pozornosti. Uvádí, že francouzské lyceum je nově soustředěno do jednoho typu, zajišťujícího vědomosti z jazykové, literární a historické oblasti, ale zároveň respektující požadavky současnosti ekonomického a technického obsahu. Diferenciace lycea záleží v přizpůsobení jeho učebních osnov studijním oborům na vysokých školách, což tvoří hlavní podstatu jeho organizačních a vzdělávacích změn.

R. Čurič podává zprávu o důsledcích změn v jugoslávském školství, vyplývajících ze sjezdu KSJ v prosinci 1964, jež záleží v rozšiřování materiální základny školské, v urychleném procesu deetatizace školství a rozšíření pravomoci místní samosprávy ve školské oblasti.

Kromě uvedených statí a článků, je třeba ještě zaznamenat příspěvek S. Jedlewského o »Vzpouřách, jakožto projevech destruktivní integrace nezletilých v nápravných ústavech, vedených kázeňským a izolujícím systémem« (pokračování z 3. čísla), dále statí H. Izdebské o »Uplatnění v praxi absolventů pedagogické fakulty Varšavské university«, recenze prof. Suchodolského knihy A. Schaffa »Marxismus a osobnost člověka«, statí k jubileu dvacetileté vědecké činnosti prof. J. Pietera a jiné.

Jan Jersák

G. Meyer:

KYBERNETIK UND UNTERRICHTSPROZESS

Volk und Wissen, Berlin, 1965; 248 stran, 107 obrázků.

Autorem knihy je profesor metodiky výchovy k povolání pro elektrotechniku na

fakultě pro výchovu k povolání technické university v Drážďanech. Zveřejňuje tu své bohaté pedagogické i metodické zkušenosti, získané při výchově učitelů odborných škol a podnikových učilišť. Účelem knihy je podat učitelům a kandidátům učitelství na odborných a na podnikových školách základní poznatky o kybernetice a o možnostech jejího využití ve vyučovacím procesu. Protože praktické využívání metod a prostředků kybernetiky je dnes pro učitele velmi důležité, a protože také učitelé sami mohou při jejich zavádění do vyučovacího procesu a při jejich využití při pedagogickém výzkumu účinně pomoci, podává autor v knize přehledně vše, co k tomu učitel potřebuje znát. Svůj výklad doprovází řadou názorných příkladů a praktických ukázek, jež jsou vzaty převážně z elektrotechniky nebo z jiných technických oborů.

Knihy se dělí na dvě základní části. Prvá (kratší) o rozsahu asi 80 stran pojednává o kybernetice. Po krátkém úvodu o vzniku a o úkolech kybernetiky uvádí autor její hlavní odvětví, jimiž jsou teorie kybernetických soustav, teorie řízení a regulace, teorie přeměny, přenášení, transformace a zpracování informací, teorie her a optimalizace, teorie algoritmů. Dále autor rozebírá hlavní metody kybernetiky: metodu analyticko-syntetickou, logicko-syntetickou, metodu analogií, metodu transformace, metodu kybernetických modelů, metodu pokusu a chyby a metodu problémovou. V závěru této části pojednává o člověku a jeho okolí a o jejich vzájemném dialektickém působení, které má za následek různé chování člověka. Rozebírá pak možnosti, které při tom mohou nastat, a uvádí reakce a chování, jež se projeví v jednotlivých případech.

Druhá, větší část knihy (asi 160 stran), »Kybernetika a vyučovací proces«, ukazuje, jak je možno kybernetické úvahy a poznatky aplikovat na vyučovací proces, který je ve skutečnosti řízeným vyvoláváním psychických procesů a ovlivňováním vlastností osobnosti toho, kdo se učí. Vyučovací proces je proto možno považovat za

proces kybernetický. To umožňuje vysvětlit lépe než dosud některé jevy vystupující při tomto poměrně složitém procesu a vyvodit některá pravidla pro vyučování; dává to dále podněty pro pedagogický výzkum a pro opatření k racionalizaci vyučovacího procesu. Protože rozsah vědomostí, které člověk musí zvládnout, stále velmi rychle roste, je dnes třeba hledat nové, efektivnější metody pro předávání učebních informací. Kniha uvádí některé z nich.

Protože mnohé tělesné i duševní činnosti člověka mají algoritmický charakter, a protože také většinu úloh, které učící se musí během učení řešit, lze algoritmizovat, dává využití algoritmů pro vyučování a pro metodiku jednotlivých předmětů řadu nových aspektů. Autor pak rozebírá algoritmy jednotlivých vyučovacích metod, algoritmy získávání informací, algoritmus zpracování informací, algoritmus využití informací, algoritmus bádání, algoritmus opakovaných činností, a ukazuje, jak algoritmy mohou formalizovat opětovné duševní činnosti, ale zůstávají při tom vzdáleny od pouhého formalismu, při němž se postupuje bez hlubšího pochopení dané činnosti.

Při zvládnutí stále rostoucího rozsahu poznatků se může dobře uplatnit také programování. Autor vyvozuje z toho vyplývající formy vyučování (souviselý výklad, výuka rozhovorem, samostatné učení řízené učitelem). Srovnává průběh výrobního a vyučovacího procesu, ukazuje na některé analogie mezi nimi a vyvozuje z toho závěry pro organizaci vyučování. Ukazuje, že při dosud běžných formách vyučování chybí zejména zpětná informace od učícího se k učiteli o tom, jak učící se výklad učitele sleduje, a jak jej chápe. To umožňuje v plné míře teprve programování vyučování. Autor uvádí jeho podstatu, možnosti a hranice a podává pak přehled nejběžněji užívaných forem programování. Ukazuje, že je při tom třeba brát v úvahu jak informující elementy (v nichž se předávají informace), tak i operativní elementy, které udržují učícího se ve stále aktivní činnosti a pomáhají mu tak dále

(sem patří otázky, výzvy, úlohy, cvičení, různé činnosti, doplňkové a pomocné informace atd.) a provádí jejich rozbor. Probírá pak techniku a metodiku programování a shrnuje pokyny pro sestavování programů. Upozorňuje na výhodu dobře připraveného střídání programovaného a neprogramovaného vyučování a ukazuje, že pouze učitel s dobrými metodickými a psychologickými znalostmi může navrhnout dobrý program. Uvádí ukázkou zpracování jednoho tématu a objasňuje je na příkladu z elektrotechniky. Uvádí, že při programování učiva je možno použít volných listů, kartotéčních lístků, pruhů papíru, pracovních sešitů a listů, filmových pásů a diapozitivů, nebo učebnic a příruček.

Kniha pak ještě krátce rozebírá teorii učení z hlediska kybernetiky, která učení hodnotí jako vytváření vnitřního modelu vnějšího světa. Na tomto základě podává přehled jednotlivých forem učení a jejich krátkou charakteristiku. Potom se obrací k automatickému předávání vědomostí, tj. k učícím a k vyučovacím strojům. Podává jejich rozdělení, uvádí jejich výhody i nevýhody a popisuje některé učící a vyučovací stroje užívané v NDR. Upozorňuje pak ještě na význam pomůcek pro předávání informací, které umožňují prohloubení vnímání, zvýšení kompaktnosti získaných poznatků a lepší přiblížení k originálu nebo překročení hranice dané citlivostí a rozpoznávací schopností našich smyslových orgánů. Vyvozuje z toho potřebu vhodných kybernetických zásobníků vědomostí, které by do značné míry mohly nahradit nebo změnit systém učení. Závěrem autor krátce uvádí výhledy dalších možností využití kybernetiky v pedagogice.

Předností knihy je, že její autor je odborníkem v pedagogice i v elektrotechnice a kybernetice a dovedl ve své práci veškerou tuto kvalifikaci dobře uplatnit. Podle autorova sdělení má kniha v dohledné době vyjít ve slovenském překladu ve SPN v Bratislavě, takže ji budou mít naši zájemci plně k dispozici.

K. Šolér

K PROBLÉMU MLÁDEŽE V EPOŠE MODERNÍ INDUSTRIÁLNÍ CIVILIZACE

Problém mládeže, mladého člověka v moderním industriálním věku se stal v poslední době přitažlivým, vyčerpává úsilí mnoha vědců a pracovníků mnoha sociálních úseků, kromě lékařů, kriminalistů, pedagogů aj., též antropologů, sociologů, psychologů a filosofů. Přitom jde o problém společensky velmi závažný a angažovaný. I když problémy mladé generace kapitalistického světa jsou v podstatných rysech velmi odlišné od problémů našich, jsou tu v mnoha směrech i jevy velmi podobné. Zatím ve světové ani v naší domácí literatuře není nadbytek děl, která by přinášela soustavnější informací nebo obraz o životním slohu, postojích, orientaci, citové a ideové tematice dnešní mladé generace. V západní literatuře je to kromě práce *F. Tenbrucka*, *Jugend und Gesellschaft* známá kniha západoněmeckého sociologa *H. Schelskeho* *Die skeptische Generation*, dále rakouského marxisty-filosofa *E. Fischera* *Problémy mladé generace*, která nedávno vyšla v českém překladu. V socialistických zemích je to kromě několika polských prací i významná publikace našeho sociologa a etika *K. Máchy* *Mladá generace, známá i neznámá* (SPN 1966). Téměř každý z jmenovaných pokusů o současnou mládež vyrostl v jiných společenských podmínkách, s jinými společenskými a ideologickými ambicemi, na půdě odlišných vědních oborů a také z rozdílných světónázorových a metodologických pozic.

Snad nejvíce polemickou se stala nejen v NDR, ale i v Rakousku, a v samotné NSR zmíněná kniha *H. Schelského*.¹⁾ Ve svých názorech o »nivelizované mládeži« a »masové společnosti« přeceňuje Schelsky vliv tzv. nivelizované společnosti středního stavu, v níž prý se stírají rozdíly mezi horními a dolními vrstvami, na životní prostor a sociální role mladé poválečné populace. Aniž se pokusil o analýzu historické a aktuální ekonomicko-

politické situace, pronáší generalizované soudy o poválečné západoněmecké populaci jako o generaci skeptické, neangažované, apolitické aj. Nejenom Schelsky, ale i mnozí jiní západní autoři *Toynbee*, *Aron*, *Thielicke* charakterizuje současnou poválečnou populaci jako generaci zklamanou a skeptickou, která vyrůstá v podmínkách hluboce ztechnizované a zbyrokratizované západní industriální civilizace, v atmosféře hluboké morální a ideologické krize společnosti, tzv. vakua hodnot. Jde o generaci, která se utváří v prostředí šokovaném hrůzami fašismu, druhé světové války a poválečných imperialistických výbojů, v ovzduší existenciální nejistoty na prahu atomického a kybernetického věku. Zatímco většina západních autorů se snaží jen konstatovat, jaká mládež je nebo není a pronáší o ní protikladné a defetistické soudy, pak kniha *Problémy mladé generace* známého rakouského marxisty *E. Fischera*²⁾ se od všech ostatních diametrálně liší. Je odlišná nejenom v tom, že je to práce provanutá humanistickými tendencemi marxistické filosofie člověka, nýbrž i v tom, že jde o komplexní pohled na dnešní populaci, o práci diagnostickou, která zároveň hluboce analyzuje a hledá a neztrácí přitom hledisko celkové perspektivy člověka a budoucího lidstva.

E. Fischer se totiž snaží postihnout, nejenom jaká mládež dnešního západního světa je, ale pracně usiluje najít i příčiny a sám zdroj současného stavu. Ukazuje nejenom, v čem se současný kapitalismus změnil, ale i na sám základ hluboké rozpornosti v povaze současné moderní industriální civilizace. A zde také hledá a nachází východisko pro analýzu složitě fyziognomie dnešní západní populace, naznačuje, v čem se nutně její život musí komplikovat, střetávat s dalšími obtížemi a jaké jsou též její možnosti. *Fischerova* kniha, třebaž ne příliš objemná,

¹⁾ *H. Schelsky: Die skeptische Generation, eine Soziologie der deutschen Jugend*, Düsseldorf 1957.

²⁾ *Ernst Fischer: Problémy mladé generace*. Mladá fronta, Praha 1965.

zato však nesmírně obsažná a pohotová, má charakter práce nejen analytické, diagnostické, ale i pro to, že jako marxistický filosof je si vědom perspektivních linií vývoje lidstva a ve jménu této humanistické perspektivy bojuje za rehabilitaci dnešního světa, je to kniha i vysoce programová. Snad právě pro tento široce dimenzionální a komplexní charakter je to kniha napsaná v rovině promyšlené filosofické antropologie, která vychází z ocenění rozsáhlého areálu literatury nejen filosofické, kulturně antropologické, ale též sociologické, sociálně psychologické, fyziologické aj.

Mládí je podle Fischera kategorie biologická, avšak mladá generace, to už je pojem sociologický. Každá z generací jdoucích po sobě přináší něco specifického, neopakovatelného, charakterizující jen ji, její dobové makroklima i vnitřní atmosféru jejího růstu a zrání. V každé mladé generaci existují typické menšiny. Jen zřídka však souhlasí to, co je typické a co předstihuje svou dobu s průměrným. Ve stagnujících dobách může průměrné tvořit naopak typ, v dobách rychle se vyvíjejících stává se typickým nové, neobvyklé, odlišující se od toho, co tyto doby přinesly. Extrémní charaktery jako Rousseau a Werther, Byron a Faust, Napoleon a Julien Sorel ztělesňovaly podle Fischera jenom menšinu, která však vtiskla ráz své době a podobu budoucnosti.

Poválečná generace z roku 1945 se podle Fischera všemožně odlišuje od všech předcházejících generací. Charakterizuje ji základní pocit osamocení uvnitř soukollí obrovitého stroje moderní industriální společnosti, v níž hojnost spotřebního zboží ostře kontrastuje s vnitřní prázdnotou a bezduchostí. Ztráta iluzí a nedostatek skutečných cílů provází tuto generaci. Tam, kde H. Schelský hovoří o skeptické generaci, H. Neumeisterová o opatrných privatistech a G. Sanden o generaci, která se neobětuje, ukazuje E. Fischer, že tvář této generace je nezřetelná a mnohoznačná. Její profil je hluboce kontrastní a rozporuplný. Schopnost přizpůsobit se

jakémukoli prostředí, světu dospělých i nedůvěra a uzavřenost vůči němu, chladná jistota a takřka infantilní pocit bezradné nerozhodnosti, vyhraněný egoismus i přání být populární, zdrženlivost i touha po vzájemném dorozumění, protest proti patosu, frázi a klišé i sklon ke konformismu, pasivita i úsilí vymanit se z nudy, všechny tyto rozporuplné jevy spolupůsobí. Mnozí lékaři a sociologové spatřují hlavní kořen problematičnosti současné mládeže v symptomech spontánní vzpoury (chuligáni a hipsteři jsou podle nich výrazem rebelantství bez cíle, viz R. Lindner v knize *Rebelové bez cíle*) a v tzv. akceleraci. V akceleraci vidí Fischer centrální neduh dnešní západní industriální společnosti, předstížení duševních sil materiálními, technickými a tělesnými jevy. Fyzickou akceleraci dětí a mladistvých (např. průměrné stáří ženské pohlavní zralosti se dnes pohybuje kolem 12–13 roku) nevyvolávají jen lepší výživa a hygiena, ale též nejrozličnější vlivy okolního světa přijímané vegetativní nervovou soustavou, od záření různého druhu až po tempo, rytmus a vzruchy velkoměsta.

Dnešní mladá populace sdílí všechny základní pocity existence člověka, který je formován prostředím průmyslově vyspělých kapitalistických států. E. Fischer v protikladu k mnohým optimistickým proctvím odhaluje, že se tu v nejvyšší míře uskutečnilo to, co K. Marx nazval odcizením člověka. Od okamžiku, kdy vlada věcí přerůstá člověka, jehož vlastní výrobek se může stát prostředkem jeho zničení, se i bezprostřední vztahy mezi lidmi začínají měnit ve zpředmětnělé, zvěcnělé vztahy. Všechno začíná být odosobněno a je zprostředkováno pomocí peněz, instancí, úřadů, byrokratických aparátů a centralizovaných informací. Jednotlivce je postaven proti anonymním mocnostem bez tváře a beze jména. Na místo přátelských vztahů mezi lidmi, kteří se dobře znají, nastupuje podle Schelského »funkční vztah«. Stupňující se nepřehlednost a odosobnění moderního světa vyvolává u většiny mladých lidí ochranný syndrom pří-

vatizace, neboť dávají přednost těsné ulitě svého povolání a soukromí. Je to mládež, která opovrhne někdejšími romantickými vzory svých otců. Odvrací se proto od pseudoromantické okázalosti táborových ohňů proklamovaných kdysi mládežnických hnutí. Po trpkých zkušenostech s manipulovatelností zmlilitizovaného člověka a v odporu k maximální byrokratizaci dává přednost malým skupinám, hloučkům, partě. Není chudá na kontakty, ale ve své většině je to »mládež bez vazeb«.

Spolu s K. Marxem i s E. Frommem naznačuje E. Fischer, že peníze jsou oním »upírem« moderní konzumní kapitalistické civilizace, ve které člověk už není sám sebou a smysl žítí hledá jen v konzumu a mění se v příslušenství toho, co konzumuje. Na tomto vysokém stupni zvěčnění a zpředmětnění společenského života dochází neodvratně k rozkladu patriarchálního, multifunkčního rodiny, na jejíž místo nastupuje rodina partnerského typu (k partnerům se tu počítají také dorůstající synové a dcery). Zároveň dochází k předčasnému zrání a k různým anomáliím v sexuální životě mladé generace, o čemž svědčí vysoké procento skupinového ukájení a předmanželských styků. Podobně jako E. Fromm nebo H. Marcuse upozorňuje i E. Fischer na nebezpečí zvěčnění v oblasti lásky a sexu, na tzv. cool sex (chladnou sexualitu), i ve volbě partnera aj. Na adresu mládeže vychované ke »konzumu časově úsporné sexuality« Fischer přesvědčeně říká: »Zdá se mi, že život bez dobrodružství romantické lásky, bez bílého obláčku ve strašné výčce, bez humanismu, který propůjčuje sexualitě blýskavá křídla, že takový život náleží do oblasti kybernetických strojů.« S problémem zpředmětnění života lidí v masové industriální společnosti souvisí i problémy uspořádání volného času a masové zábavy. Podle Blüchera v masové zábavě mládeže převažuje pasivita, jen sotva pět procent mládeže dává přednost »aktivnímu koníčku«. Nuda nepochází z volného času, z možnosti zahálky, nýbrž ze způsobu

konzumpce volného času. Bezobsažnost laicné zábavy nepramení jenom z bezduchosti a povrchnosti mašinérie moderního zábavního průmyslu, který od filmu, televize až po proslulé comics zaplavuje mladého člověka, nýbrž koresponduje i s bezobsažností pracovní činnosti v podmínkách vysoké mechanizovatelnosti provozů a rozříštěnosti pracovního procesu. Volný čas nelze podle Fischera reglementovat. Úlohou společnosti a výchovy je nabídnout mladému člověku volný čas tak, aby to mělo smysl, rozhodnutí se však má ponechat jemu samému. V souvislosti se zamýšlením nad povahou a trendy masové zábavy mládeže zkoumá Fischer i příčiny senzibilitidy dnešní mládeže pro džez, rytmus a v mnohém dochází ke shodným názorům s naším J. Škvoreckým nebo D. Brubeckem aj.

Marxistická analýza problému mládeže v epoše moderní industriální civilizace, která nezůstává bez významu i pro ujasnění obecných a specifických rysů v symptomatice naší mládeže, nemůže zůstat bez naznačení perspektiv a způsobů eventuální prevence a řešení. E. Fischer ve své knize o mládeži se omezuje na dva aspekty. Jde o to, aby moderní stroj osvobodil člověka od netvůrčí práce a aby ho učinil schopným dobrat se sama sebe. Na známé dilema moderní industriální civilizace, zda stroj může nahradit člověka, odpovídá Fischer optimisticky. Sebedokonalejší stroj umí jen odpovídat, zatímco vlastní kvalita člověka je v umění tázat se. Člověk již sestrojil autoregulativní systémy schopné sebezdonalování, avšak žádný stroj na rozdíl od člověka nemůže pocítit bytostnou potřebu přesahovat sám sebe, směřovat k plnějšímu rozvoji. Mladá generace reaguje na zmechanizování a zmasovění člověka v průmyslově vyspělých kapitalistických státech zvýšeným pocitem individuální svobody. Zároveň si však začíná uvědomovat její bezobsažnost, nedostatečnost vlastního soukromí, pocituje touhu po překročení hranic vlastní osobnosti. A snad právě zde vyznívá programní patos Fischerovy knihy nejsilněji. Svobo-

da, ano, ale k čemu? Jestliže značná část mladých lidí na Západě začíná dnes uznávat, že svoboda není jen v pouhé negaci donucení, nýbrž i v odpovědnosti, a jestliže se začínají ptát, k čemu je svoboda a jaký má obsah, pak tím jejich osobnost uniká své dřívější »samotě« a začíná překračovat úzký horizont svého privatissima a svého individualismu. Vlastní obsah, smysl a cíl svobody spatřuje Fischer v bytostné potřebě sebeuskutečňování člověka z množství možností na základě vlastního rozhodování a přejímání odpovědnosti za budoucí důsledky svých nynějších činů. Svoboda, osobnost a uvědomělé rozhodování, spočívající v co možná nejplnějším obsáhnutí reality svého společenského bytí, je Fischerovi trojediným celkem.

E. Fischer se ve své práci nezabývá problematikou mládeže v socialistických zemích. Uvážíme-li však, že problematika industriálního věku se i při své odlišné modifikovanosti plynoucí z jiné kvality sociální struktury uplatňuje v životě naší společnosti, jsou tu mnohé styčné momenty a podobnosti. Snad právě proto není Fischerova kniha bez významu i pro vyjasnění mnohých stránek ve fyzilogonii naší mládeže. Mnozí vědečtí pracovníci pedagogiky zdůrazňují dnes potřebu marxistické antropologie výchovy. Domnívám se, že Fischerova kniha, i když přímo nehovoří k otázkám výchovy, je příspěvkem k ní.

Vl. Grulich

NOVÁ PEDAGOGICKÁ LITERATURA V ČESKOSLOVENSKÝCH KNIHOVNÁCH

Zkratky:

- SPKK = Státní pedagogická knihovna Komenského, Praha 1, Mikulandská 5
- SPK = Státní pedagogická knihovna, Brno, Solniční 12
- SLPK = Slovenská pedagogická knižnica, Bratislava, Klariská 5
- ČSAV = Základní knihovna ČSAV, Praha 1, Národní 3
- UK = Universitní knihovna, Praha 1, Klementinum
- UK Brat. = Univerzitná knižnica, Bratislava, Michalská 1

ČSSR

ČI PRO, Miroslav: Diferenciace základního vzdělání. Praha, SPN 1966. 102 s.

SPKK I-21886

ČÁP, Jan: Pedagogická psychologie. Praha, SPN 1966. 421 s. Učební texty vysokých škol. Karlova universita v Praze. Fakulta filosofická. SPKK II-57083

GRULICH, Vladimír: Výchova a společnost. [Studie o světónázorové problematice základního cíle komunistické výchovy a

o sociálně gnoseologických základech spojení výchovy se životem společnosti.] Praha, NPL 1966. 275 s.

SPKK II-56848

SLOUKA Tomáš: Problémy přestavby sítě základních devítiletých škol se zřetelem k málotřídním školám. Praha, VÚP 1966. 114 s.

SPKK III-15742

STRAČAR, Emil a Milan, Mikuláš: Efektivne vyučovanie. Bratislava, SPN 1966. 196 s.

SPKK II-57324

SUCHODOLSKI, Bogdan: Filozofie a pedagogika. Z pol. orig. přel. Anna Obermanová. Předml. Jiří Hermach. Praha, SPN 1966. 69 s.

SPKK II-57163

VÁCLAVÍK, Vladimír: Učebné metody. Bratislava, SPN 1966. 259 s.

SPKK II-57326

SSSR

Novyje issledovaniya v pedagogičeskich naukach. Otv. red. A. R. Lurija. Moskva, Prosveščenije 1963 —

Tom 4. 1965. 253 s.

Tom 5. 1965. 181 s.

SPKK II-56596

SPK 41972

NDR

KLINGBERG, Lothar aj.: Abriss der allgemeinen Didaktik. Berlin, Volk u. Wissen 1965. 252 s.

SPK 42177

SI PK 132 325

MEYER, Gerhard: Kybernetik und Unterrichtsprozess. Berlin, Volk. Wissen 1965. 248 s.

SPKK II-56991

SPK 42182

SI PK 131 874-75

ZEHNER, Kurt: Hinweise zur Beobachtung und Beurteilung von Schülern. Berlin, Volk. u. Wissen 1965. 140 s.

SPK 23018/a

SI PK 131 761

POLSKO

BURTT, H. E.: Psychologia stosowana. Warszawa, PWN 1965. 557 s. Pův. název: Applied Psychology.

SPK 41933

SI PK 131 495

UK Brat. 22 D 14208

CZAJKOWSKI, Stanisław a Zowada, A.: Praca pedagogiczna w klasach łączonych. Warszawa, PZWS 1965. 159 s.

SPKK II-56894

SPK 41940

KAMIŃSKI, Aleksander: Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza. Wrocław, Ossolineum 1965. 285 s.

SPK 42120

MUSZYŃSKI, Heliodor: Teoretyczne problemy wychowania moralnego. Warszawa, PZWS 1965. 275 s.

SPKK II-56999

NOWAK, Stefan: Studia z metodologii nauk społecznych. Warszawa, PWN 1965. 368 s.

SPKK II-56724

SI PK 131 496

ANGLIE

MUSGRAVE, P. W.: The Sociology of Education. London, Methuen 1965. 278 s.

UK F 65384

PETERS, R. S.: Education as Initiation. An inaugural lecture delivered at the University of London Institute of Education 9 December 1963. London, Evans Brothers LTD 1964. 48 s.

SI PK 131 736

REID, L. A.: Philosophy and the Theory and Practice of Education. London, University of London by Evans Brothers LTD 1965. 40 s.

SI PK 131 737

FRANCIE

ARDOINO, J.: Propos actuels sur l'éducation. (Contribution à l'éducation des adultes.) 2e éd. augmentée. Paris, Gautier-Villars 1965. 16, 304 s., 1 tb.

SI PK 131 053

Fifth Conference of European Ministers of Education. Report prepared by the Secretariat. Strasbourg, Council of Europe-Secretary 1965. 136 s.

SI PK V 107 86

Pédagogie et psychologie des groupes. Paris, Edit. de l'Epi 1965. 327 s.

SI PK 131 276

HOLANDSKO

Paedagogica Europaea. The European Yearbook of Educational Research. L. Volume. 1965. Amsterdam, Agon Elsevier 1965. 12, 284 s.

SI PK 131 281

NSR

BECKER, H. H.: Über Wesen und Gliederung wissenschaftlicher Pädagogik. Ratingen bei Düsseldorf, A. Henn Verlag 1964. 67 s.

SI PK 131 277

Bildungsfragen im Zeitalter der Automation. Weinheim, J. Beltz Verlag 1965. 111 s.

SI PK 131 282

CORRELL, Werner: Programmiertes Lernen und Lehrmaschinen. Eine Quellensammlung zur Theorie und Praxis des programmierten Lernens. Braunschweig, Georg Westermann Verlag 1965. 348 s.

SPKK I-21963

SI PK 132 047

CUBE, F. V.: Kybernetische Grundlagen des Lernens und Lehrens. Stuttgart, E. Klett Verlag, 1965. 200 s.

SI PK 131 289

HAMAN, B.: Die Grundlagen der Pädagogik. Freiburg — Basel — Wien, Herder 1965. 237 s.

SI PK 132 046

- KEILHACKER, Martin: Pädagogische Grundprobleme in der gegenwärtigen industriellen Gesellschaft. Stuttgart. Klett 1964. 128 s. SPKK II-56986
- KLAFKI, Wolfgang: Studien zur Bildungstheorie und Didaktik. 5./7. durchgeseh. Aufl. Weinheim, J. Beltz 1965. 153 s. SPKK II-56985
SPK 42093
- Lehrerbildung im Spannungsfeld unserer Zeit. Ratingen, A. Henn Verlag 1965. 272 s. SI PK 131 279
- Moderner Fremdsprachenunterricht. Internationale Konferenz 31. Aug. bis 5. Sept. 1964. Bericht. Bearb. Gerhard Müller. Berlin, F. Cornelsen 1965. 483 s. Text angl., něm., franc. SPK 42091
- PETZELT, Alfred: Grundzüge systematischer Pädagogik. 3. Aufl. Freiburg im Breisgau 1964. 370 s. SPKK II-57115
- REITINGER, Josef: Der neue Weg zur Menschenbildung. Grundlinien eines einheitlichen Begriffssystems für die allgemeine Didaktik. München, Manz Verlag 1964. 103 s. SPKK I-21964
- REMPLIN, Heinz: Psychologie der Persönlichkeit. Die Lehre von der individuellen und typischen Eigenart des Menschen. 5. verbesserte u. ergänzte Aufl. München/Basel, Ernst Reinhardt Verlag 1965. 687 s. SPKK II-57111
- ROTH, Heinrich: Pädagogische Psychologie des Lehrens und Lernens. 8. Aufl. Hannover, Hermann Schroedel Verlag KG 1965. 300 s. SPKK II-57116
- SANTUCCI, Luigi: Das Kind, sein Mythos und sein Märchen. Hannover, Hermann Schroedel Verlag KG 1964. 228 s. SPKK II-57117
- SCHRÖTER, Gerhard: Objektivierung des Unterrichts. Aspekte der programmierten Unterweisung. Braunschweig, Georg Westermann Verlag 1965. 96 s. SPKK I-21967
- STÜCKRATH, Fritz: Studien zur pädagogischen Psychologie. Braunschweig, G. Westermann Verlag 1965. 228 s. SPKK II-57124
UK F 65642
- TROUILLET, B.: Die schwedischen Schulreformen. Frankfurt/Main, Deutsches Institut für Intern. Pädagog. Forschung 1966. 150 s. SI PK V 10784-85
- RAKOUSKO
- STACHOWIAK, H.: Denken und Erkennen im kybernetischen Modell. Wien — New York, Springer Verlag 1965. 247 s. SI PK 132 060
- ŠVÉDSKO
- BENGT-OLOV, Ljung: The Adolescent Spurt in Mental Growth. Stockholm, Almqvist & Wiksell 1965. 380 s. ČSAV F 77725
- SENNTON, Olena: Exposure to Films and School Adjustment. Studies in Cinema Attendance and Film Violence Preference as Related to Emotional Adjustment and School Achievement. Stockholm, Almqvist & Wiksell 1965. 287 s. ČSAV F 77532
Hana Vonková

PEDAGOGIKA. Vydává Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV v Nakladatelství ČSAV, Vodňanská 40, Praha 1 — Nové Město — dod. pú 1. Řídí člen korespondent ČSAV Josef Váňa s redakční radou. Redakce: Praha 1 — Nové Město, Mikulandská 5, telefon 230951. Časopis vychází šestkrát ročně. Cena výtisku 5 Kčs, předplatné na celý ročník 30 Kčs. US\$ 5,—, £Stg 1,15,9. Tiskne tiskárna Rudé právo, vydavatelství ÚV KSČ, Brno, nám. Rudé armády 13. Rozšiřuje Poštovní novinová služba, objednávky a předplatné přijímá každá pošta i doručovatel. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — ústřední expedice tisku, odd. vývoz tisku, Jindřišská 14, Praha 1. Číslo vyšlo v srpnu 1966. A-01*61080

© Academia — nakladatelství Československé akademie věd, 1966.